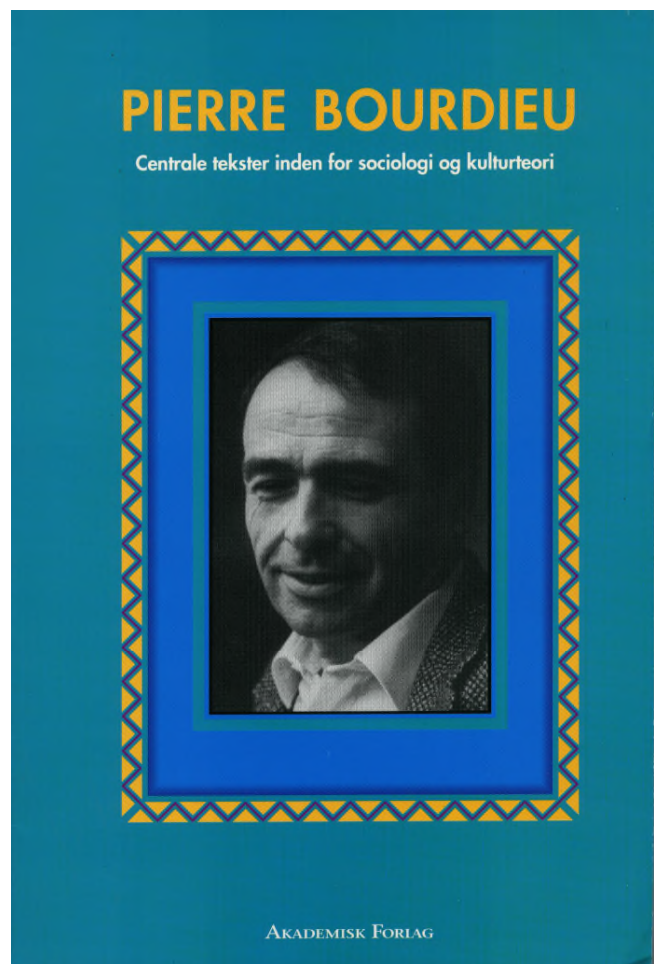

FAKSIMIL

Donald Broady & Staf Callewaert, "Sociologiens epistemologi eller sociologiens-sociologi?", pp. 132–163 i Staf Callewaert, Martin Munk, Morten Nørholm & Karin Anna Petersen (eds.), *Pierre Bourdieu. Centrale tekster inden for sociologi og kulturteori*, Akademisk Forlag, København 1994.

[Transkribering, och översättn. till danska, av allt som blev sagt under disputationsakten i Stockholm 13 april 1991 då Staf Callewaert agerade fakultetsopponent och Donald Broady försvarade sin avhandling *Sociologi och epistemologi*]

Pierre Bourdieu

Centrale tekster inden for sociologi og
kulturteori

Redigeret og oversat af
Staf Callewaert,
Martin Munk, Morten Nørholm og Karin Anna Petersen

Akademisk Forlag

Forord © 1994 Martin Munk, Morten Nørholm, Karin Anna Petersen.

Indledning © 1994 Staf Callewaert.

Det mandlige herredømme i middelhavskulturen, oversat og bearbejdet efter "La Domination Masculine". In: *Actes de la recherche du sciences sociales*, no. 82, sept. 1990 (© 1990 Pierre Bourdieu). Oversættelse og bearbejdelse © 1994 Staf Callewaert og Karin Anna Petersen.

Socialt rum og symbolsk magt, oversat efter "Social space and symbolic power". In: *In other Words, essays Towards a Reflexive Sociology*. Polity Press 1990 (© 1990 Pierre Bourdieu). Oversættelse © 1994 Morten Nørholm og Karin Anna Petersen. Indledning © 1994 Martin Munk.

De tre former for teoretisk viden, oversat efter "The three forms of theoretical knowledge". In: *Social Science information*, 12(1), 1973 (© 1973 Pierre Bourdieu). Oversættelse © 1994 Morten Nørholm og Karin Anna Petersen. Indledning © 1994 Karin Anna Petersen.

I mellemtiden har jeg lært alle den sociologiske forståelses sygdomme at kende, oversat efter "Meanwhile, I have come to know all the diseases of sociological understanding". In: *The Craft of Sociology, Epistemological Preliminaries*, © 1991 Walter de Gruyter & Co. Oversættelse © 1994 Morten Nørholm og Karin Anna Petersen. Indledning © 1994 Morten Nørholm.

Sociologiens epistemologi eller sociologiens sociologi? © 1991 Donald Broady og Staf Callewaert. Oversættelse og redigering © 1994 Martin Munk og Morten Nørholm. Indledning © 1994 Martin Munk.

Akademisk Forlag A/S 1994

Omslag: Jens Lassen Landorph

Forlagsredaktion: Birgitte Maj Aagaard

Sats: Dedicated PrePress, Virum

Tryk: Reproset i/s, København

ISBN 87-500-3230-5

Printed in Denmark 1994

Indholdsfortegnelse

Forord	7
<i>Martin Munk, Morten Nørholm og Karin Anna Petersen</i>	
Indledning	9
<i>Staf Callewaert</i>	
Det mandlige Herredømme i middelhavskulturen ifølge Pierre Bourdieu	20
<i>Resumerende fortolkning og mindre kommentarer af Staf Callewaert og Karin Anna Petersen</i>	
På vej ud af dikotomierne	49
<i>Martin Munk</i>	
Socialt rum og symbolsk magt <i>Pierre Bourdieu</i>	52
<i>Oversat af Morten Nørholm og Karin Anna Petersen</i>	
En teori om praksis og en teori om viden	70
<i>Karin Anna Petersen</i>	
De tre former for teoretisk viden <i>Pierre Bourdieu</i>	72
<i>Oversat af Morten Nørholm og Karin Anna Petersen</i>	
Det dobbelte brud	109
<i>Morten Nørholm</i>	
“I mellemtiden har jeg lært alle den sociologiske forståelses sygdomme at kende”. Interview af Pierre Bourdieu ved Beate Kraus	111
<i>Oversat af Morten Nørholm og Karin Anna Petersen</i>	
Indledning til “Sociologiens epistemologi eller sociologiens sociologi?”	128
<i>Martin Munk</i>	

Sociologiens epistemologi eller sociologiens sociologi? Udskrift af Donald Broadys disputatsforsvar den 23.04.1991 i Stockholm med Staf Callewaert som opponent.	132
<i>Oversat og redigeret af Martin Munk og Morten Nørholm.</i>	
Litteraturliste	164
Om forfatterne	176

Indledning til "Sociologiens epistemologi eller sociologiens sociologi?"

Af Martin Munk

Den følgende tekst videregiver forsvar og opposition af Donald Broadys doktordisputats *Sociologi och epistemologi - om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*,⁶² der fandt sted lørdag den 13. april 1991. Staf Callewaert var ved den lejlighed fakultetsopponent.

Både Donald Broady og Staf Callewaert har haft samtaleudskriften til gennemsyn og har kommenteret den bearbejdede udskrift.

Donald Broady er i dag tilforordnet professor ved Högskolan för Lärarutbildning (HLS), Institutionen för pedagogik, forskningsgruppen för utbildning- och kultursociologi (tidligere forskningsgruppen for läroplansteori och kulturproduktion), hvor Donald Broady gennem de sidste ca. 15 år har opholdt sig som forsker, og i et tæt samarbejde med Mikael Palme har deltaget i den skandinaviske og internationale pædagogiske/sociologiske forskning.

Denne forskning er især foregået med inspiration i Pierre Bourdieus sociologi og kulturteori oprindelig med udgangspunkt i socialisationsstudier og uddannelsessociologiske analyser.

Donald Broadys afhandling skal ses i lyset af empiriske arbejder (om universitetet) og ikke mindst af tekstanalyser af Bourdieu, både i form af introduktioner og oversættelser af Bourdieus arbejder. Afhandlingen er en milepæl i dette arbejde.

Broadys arbejde om og med "Bourdieskolen" er anden generations arbejde efter Staf Callewaert m.fl., der i begyndelsen af halvfjerdserne som de første havde brugt Bourdieus tænk-

62. Broady, D. (1990): *Sociologi och epistemologi - om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. HLS Förlag, Stockholm. 2. udgave udgivet 1991. Staf Callewaert var fakultetsopponent.

ning,⁶³ og især uddannelsessociologiske tekster, i forbindelse med bl.a. et disputatsarbejde ved Lunds Universitet.⁶⁴

Afhandlingen giver et vue over baggrunden for Bourdieus position som professor i sociologi ved Collège de France og hele det sociologiske forfatterskab, især med vægt på den epistemologiske tænkemåde og føres tilbage til Bachelard m.fl. - den såkaldte historiske epistemologi med Lecourts begreb. Det er en meget detaljeret bog med masser af henvisninger til den franske filosofi og sociologi.

Afhandlingen er et imponerende stykke forskningsarbejde, der går i dybden med en række væsentlige problemstillinger for pædagogikken/sociologien og i det hele taget med videnskabs-teoretiske refleksioner for human- og samfundsvidenskaberne.

Disputatsforsvaret/opponeringen fandt sted i en propfyldt forelæsningsaal ved HLS. Da jeg kom direkte fra Arlanda lufthavn i Stockholm var det faktisk umuligt at finde en regulær siddeplads. Jeg havde medbragt en båndoptager for at optage forsvaret og oppositionen.

Professor Staf Callewaert, Institut for Pædagogik, Københavns Universitet, var udpeget som den eneste fakultetsopponent. Broady og Callewaert véd så meget om Bourdieus forfatterskab, som ingen andre gør det i Norden. I det hele taget var det en meget givende og vigtig samtale mellem to forskere, der har brugt mange år af deres liv på at vise vigtigheden og relevansen af Bourdieus forfatterskab.

I det hele taget har der i de senere år været en kolossalt stor interesse for Bourdieus forfatterskab. Heriblandt afhandlingen og publikationer om Bourdieu i udland og indland.

Staf Callewaert sammenfattede de 5 kapitler, som afhandlingen består af - og fremhævede især de 6 punkter Broady markerer som epistemologiens kernepunkter.

Callewaert og Broady var ingenlunde enige om de store spørgs-

63. For god ordens skyld bør nævnes, at der allerede i 1970 udkom en bog om kunstsociologi med bl.a. oversatte dele af Bourdieus værker fra 60'erne om kunst, museer, foto osv. Det drejer sig om:

- Sandström, S. (1970): *Konstsociologi: kunstsociologiske tekster*. CWK Gleerup, Lund. Hvori findes uddrag af Boltanski, L., P. Bourdieu, R. Castel, J.-C. Chamboredon (1965): *Un art moyen. Essais sur les usages sociaux de la photographie*. Éditions de Minuit, Paris.

- Bourdieu, P., A. Darbel, D. Schnapper (1966): *L'amour de l'art. Les musées d'art européens et leur public*. Éditions de Minuit, Paris.

64. Berner, B., S. Callewaert og H. Silberbrandt (1976) og (1977): *Skole, ideologi og samfund og Uddannelse og bevidsthed*. Seriebøgerne: Uddannelse og Samfund. Munksgaard. Bogen findes også i en svensk udgave:

Callewaert, S. & I. Nilsson (1979) og (1980): *Samhället, Skolan och Skolans inre arbete, og Skolklassen som socialt system. Lektionsanalyser*. Disputats. Lunds Bok och Tidsskrifts AB.

mål. Hvis man skal skære det meget groft ud i pap, er der tale om, at Staf Callewaert stadig mener, at det er de sociale forhold, der til syvende og sidst er det afgørende hos Bourdieu, hvor Broady m.fl. i højere grad har fremhævet den erkendelsesmæssige side af Bourdieus forfatterskab og de teoretiske implikationer, der kan udledes af disse.

Bl.a. på baggrund af den historiske epistemologi konkluderer Broady, at hvis vi kan finde en sammenhængende teori i Bourdieus værk, så er det ikke en generel teori om samfundet ("Grand Social Theory"), men en kundskabsteori, i særdeleshed en teori om den sociologiske videnskabs betingelser, muligheder og grænser.

Her går Staf Callewaert i rette med denne konklusion/tese og fremfører, at Bourdieus sociologi ikke så meget er en epistemologi, men derimod har Bourdieu inkorporeret en sociologiens sociologi i sin sociologi, der er en teori om sociale fænomener, dog uden at være en social filosofi (à la Durkheim m.fl.). Callewaert siger i oppositionen at: "... hvis vi siger, at det er en sociologisk belysning af epistemologiske spørgsmål i forbindelse med udarbejdelsen af en sociologisk teori, så er jeg med på den".

Herudover blev der diskuteret en række vigtige problemfelter i samtalen, bl.a. følgende:

- Fortolkning af habitusbegrebet; en afgørende påpegning af, at teorien om habitus ikke er en ny psykologisk teori, men en teori der giver mulighed for at koble struktur og handling/praktik sammen.
- Den symbolske dimension i forfatterskabet; her tænkes der især på den symbolske kapital og den symbolske vold, der som begreber står centralt i forfatterskabet.
- Anvendelsen af Bourdieu på Bourdieu.
- Relationsbegrebet, herunder korrespondanceanalyse; det har været afgørende for Bourdieu at fremhæve den relationelle tankegang i det videnskabelige arbejde - i modsætning til den substantielle tænkning, der prøver at finde en endelig "kerne", den relationelle tankegang er en erkendelsesmæssig og sociologisk holdning om, at "ting" ikke kan forklares og forstås uden deres relation til andre "ting" eller positioner.
- Historisk epistemologi; tankekonstruktion, der diskuteres hvilken afgørende betydning Bachelard, Canguilhem m.fl. har for udviklingen af human- og socialvidenskaben i Frankrig - i særdeleshed for folk som Foucault og Bourdieu.
- Forholdet sig til kritikken af Bourdieu; herunder påstande om

determinisme og anvendelse af kapitalbegrebet i forfatterskabet.

- Diskussion af forholdet mellem økonomi og sociologi; herunder Bourdieus teori om at man skal tale om praktikkernes økonomi fremfor økonomisk praktik. Herunder også kommentarer til disse videnskabers brug i u-lande.
- Afhandlingens betydning for pædagogikken; herunder Durkheims pædagogik/sociologi.
- Selvrefleksion kontra sociologiens sociologi.
- Forfatterskabets udvikling og Bourdieus anderledes placering i dag i forhold til for ti år siden; direkte politiske og kulturelle "engagement".

Sociologiens epistemologi eller sociologiens-sociologi?

Ordstyrer: I dag skal filosofimagister Donald Broady forsvare sin afhandling *Sociologi och epistemologi - om Pierre Bourdieus författarskap och den historiske epistemologin*. Som fakultetsopponent har vi professor Staf Callewaert fra København.

Staf Callewaert: Jeg skal naturligvis starte med at takke for, at jeg har fået lov til at stille op som fakultetsopponent på en afhandling, som interesserer mig meget, eftersom jeg selv i ret mange år har arbejdet med Bourdieus forfatterskab.

Jeg vil begynde med at sige, at det naturligvis burde være forbudt at indlevere sådanne afhandlinger. Der findes jo ingen mennesker, som har en chance for at skaffe sig et overblik over et sådant værk. Hver gang - jeg har læst den to, tre gange - når man er kommet til slutningen, så ved man ikke længere hvad det handlede om fra begyndelsen - i det mindste ikke med nogen som helst præcision. Så den burde kunne skrives om, fordi detailrigdommen kun er underholdende og givende for den del af os, som meget intensivt har arbejdet med næsten hvert eneste lille skridt i denne afhandling. Man lærer hele tiden noget, man helst ikke vil være foruden, men der må jo findes en måde at kommunikere med sine omgivelser på, så det går at læse det. Dette skulle være en anbefaling fra min side om, at det gøres noget mere tilgængeligt.

Det bedste ved afhandlingen er egentlig det engelske resumé, af to årsager, dels fordi det er kort, dels fordi det er snedigt. Det indeholder jo nærmest en perspektivering, som er snedigere, tror jeg, end selve afhandlingen.

Det jeg vil begynde med, for at denne samtale mellem os ikke skal blive helt og holdent indforstået, er meget kort at sige noget om Bourdieu i næsten banal forstand, for at situere det perspektiv, som Donald har anlagt på Bourdieu, nemlig at se det ud fra en epistemologisk synsvinkel. For det handler stadigvæk om et noget eksotisk forfatterskab. Hvis man så ovenikøbet anlægger en meta-synsvinkel på det, og er to specialister, som diskuterer med hinanden, så kan hver og en ane hvor det ender ...

Bourdieu er altså en franskmand, og han er sociolog, mener jeg i hvert fald. Det kan vi komme til at diskutere en del. Hans forfatterskab lægger sig over et uhørt bredt felt: Alt fra berber-befolkningen i Kabylien, en del af Algeriet, både i sin egenart og lukkethed og i sin konfrontation med den franske kolonialisme og kapitalisme, over en hel del kunstsociologi, uddannelsessociologi, til mere gennemgribende dele af en social teori, vil jeg mene, som ikke alene omfatter sociale klasser, men også hele det symbolske system etc. Så det er et uhørt bredt forfatterskab. Det er også uhørt bredt på en anden måde, nemlig derved at det strækker sig geografisk og i tiden over uhørt mange forskellige produktionsmåder eller typer af samfund, eller hvad man nu vil kalde det. Og endelig er det uhørt bredt derved, at det anvender en uhørt bred vifte af metoder og derigennem også begiver sig ind på, lad os sige fagspecifikke, altså egenlogiske diskurser af uhørt mange forskellige discipliner eller emner eller videnskaber, hvordan man nu skal definere det. Så alt dette gør, at det er svært at få greb om det, og at det er uhørt krævende at arbejde med det, fordi man ikke får lov til at gøre, og man får aldrig en chance for at gøre det, som man ellers føler sig tryggest ved, nemlig at holde sig til sit eget emne, til de metoder, man er fortrolig med, og bevæge sig inden for dette område.

Jeg forudsættes at sammenfatte denne afhandling, og det er jo fuldkommen håbløst. Men jeg skal forsøge med vejledning af indholdsfortegnelsen at drage de fem forskellige kapitler frem, så vi siden kan falde tilbage på dem.

Det første er en skitse af baggrunden for dette forfatterskab, og det er en af de ting, vi hele tiden kommer til at møde i denne afhandling. Et af afhandlingens originale greb er at anvende Bourdieu på Bourdieu. Det vil sige at præsentere Bourdieus forfatterskab, som Bourdieu selv mener, man skal præsentere et forfatterskab, eller i hvert fald som han mener, man *kan* præsentere et forfatterskab. Jeg kommer senere tilbage til det, fordi jeg synes, at dette greb ikke rigtigt er fuldbyrdet. Det virker som om Donald ikke rigtigt har vidst, om han skulle skrive en afhandling om Bourdieu i almen mening, eller om han skulle skrive en bourdieusk afhandling om Bourdieu. Altså, projektet er måske ikke helt ført til ende, men i hvert fald lægger det en klar struktur over afhandlingen, og giver os et af de centrale begreber allerede fra starten i selve præsentationen af Bourdieus baggrund, nemlig et filosofisk felt på den ene side, og et sociologisk felt på den anden. Og så naturligvis det hele set ud fra Paris. Det er et fantasi-element

i hele vor diskussion, at man mentalt hele tiden skal forflytte sig til det sted. Der er jo kun én måde for en franskmand at se verden, og det er ud fra Paris ... Vi kan senere komme tilbage til visse dele af denne beskrivelse, det filosofiske felt og det sociologiske felt. Det som gør, at det bliver spændende, er naturligvis den måde, på hvilken Bourdieu bevæger sig fra det ene felt til det andet, altså fra at have være uddannet som filosof, bliver en af Frankrigs mest fremstående sociologer, og hele hans måde at lege med den overgang, eller helt præcist at lade overgangen være en slags grundlag for forfatterskabet, hvilket gør, at det er muligt for Donald at sidde og påstå, at dette er en epistemologi, hvilket det naturligvis ikke er.

Det som inden for filosofien spiller en stor rolle, er alle de strømninger, som mange af os har brækket vore ben over - alt fra den klassiske franske spiritualisme til fænomenologien, marxismen, men også filosofien som streng videnskab, som vi kommer tilbage til med den historiske epistemologi. Når det gælder sociologiens felt, bliver det meget Émile Durkheim og durkheimianerne i forskellige sammenhænge og forskellige emner, psykologi, pædagogik, sociologi osv. Det som Broady forsøger, er altså at skitsere, ud fra Bourdieus egen teori, felter inden for den intellektuelle produktion eller kulturproduktionen, felter, der hver for sig har en egenlogik. Som en magnets kraftfelt. Og et af de originale træk ved Bourdieus teori er jo, at han forudsætter, at man ved hver analyse analyserer enkelte handlinger ud fra den position, de indtager i et sådant felt. Dvs. at det er en relationel tænkning. Men det er også en tænkning, hvor jeg kun er den, jeg er, fordi det lykkes mig at adskille mig fra Donald, hvilket det naturligvis er min opgave at gøre. Ingen af os har nogen mening i det svenske sociologisk-pædagogiske felt med mindre vi definerer os, bevidst eller ubevidst, *i modsætning til hinanden*. Det er tanken, at der er et antal pladser at optage, og hvis én plads er optaget, så må jeg sætte mig et andet sted, hvis man kan udtrykke det sådan.

Lad os sige, at vi lader baggrunden være, og så går over til næste kapitel, som er forfatterskabet og receptionen. Vi får en lille biografisk notits, en, så vidt jeg kan se, ret vellykket afgrænsning af forskellige perioder i forfatterskabet og et, efter min mening, lidt mere diskutabelt forsøg på at se forfatterskabet som et tekst-korpus. Det er helt naturligt for en gammel litteraturvidenskabsmand at gøre nogle desperate forsøg på at forvandle det her til en tekst, og de er ikke alle lige vellykkede. Broady vil gerne arbejde med et tekstkorpus, og er derfor tvunget til at afgrænse. Senere

kommer den eneste del af afhandlingen, som jeg ikke bryder mig så forfærdeligt meget om, og det er en lang diskussion af receptionen af Bourdieu. Altså én ting er forfatterskabet og de felter, som udgør baggrunden for det. En anden sag er, hvordan dette forfatterskab, uanset hvad forfatteren selv har ment med det, bliver placeret, altså hvordan det bliver modtaget. Der gøres blandt andet et forsøg på at anvende korrespondanceanalysen eller noget, som ligner den på et citationsindeks-materiale om Bourdieus reception i USA, og jeg synes ikke, det giver noget videre. Hvis man, som jeg, har en lidt anden indgang til en stor del af dette materiale, hvis man i mange år har siddet og læst f.eks. Paul J. DiMaggios brillante artikler, så har man uhørt svært ved at tage denne analyse alvorligt. Fordi man har oplevet, og det er så åbenbart, at en ung akademiker skaber sig et navn ved på intelligent måde at skrive alt muligt om Bourdieu. At se dette ophøjet gennem en enormt indviklet analyse, hvor antallet af gange, han citerer Bourdieu, antallet af gange, hvor han bliver citeret sammen med Bourdieu eller citerer sig selv sammen med Bourdieu, spiller en central rolle, det virker lidt mærkeligt. Ja, gerne for mig, men ... Men altså det, det andet kapitel handler om, er receptionen. Jeg respekterer, at du gerne vil vise, hvordan man kan lege med korrespondanceanalysen, men jeg vil bare sige, at den giver ikke så meget.

Siden får vi et stort og vigtigt kapitel om de tre store nøglebegreber *kapital*, *habitus* og *felt*. Men man skal huske på, at Broady fastholder sin metode. Normalt skulle man forvente sig, at her kommer for første gang et systematisk exposé af denne teori og af dens nøglebegreber. Det går i filigran hele tiden. Op og ned, frem og tilbage, men et systematisk exposé bliver det ikke, fordi her rekonstrueres, en gang til, genesen af disse begreber, sådan som de først kort formuleres ud fra de modne værker i selve Bourdieus arbejde, men endnu mere, og mere væsentligt, i de forskellige felter, som har ligget og krydset hverandre og som har været baggrunden for fremvæksten af begreberne. Så genesen af de enkelte begreber er mere en ledetråd for disse kapitler end en systematisk fremstilling af teorien. Man kan mene både det ene og det andet om det, men sådan er det, i al fald fra starten.

Og så kommer det fjerde kapitel, som handler om den historiske epistemologi. På en måde er det én lang ekskurs, men det kunne lige så godt opfattes som selve afhandlingens kerne. At det er blevet en så stor substantiel fremstilling, beror på, at man, endnu mindre her end på andre punkter, kan forudsætte, at

læseren er fortrolig med dette. Disse to kapitler, fremstillingen af den historiske epistemologi og Bourdieus epistemologi for samfundsvidenskaben, er de mest originale i denne afhandling; jeg har ikke set noget lignende nogen steder, hverken i den tyske, engelske eller den franske reception. Der findes udenlandske fremstillinger af den historiske epistemologi, og der findes nogle ganske få præsentationer af Bourdieu, som hengiver sig lidt til betydningen af denne epistemologi. Men disse to centrale kapitler, og da fremfor alt det faktum, at Bourdieus "empiriske" metode, som korrespondanceanalysen også er, benes ud, lægges ind i denne af epistemologien inspirerede model. Det har ingen forsøgt sig med, og det er naturligvis en af afhandlingens store fortjenester.

Fra 30'erne og stort set frem til i dag fandtes der i Frankrig en type af filosoffer, historikere, videnskabsfilosoffer, videnskabshistorikere. Navnene er Gaston Bachelard, Georges Canguilhem, Jean Cavaillès, i nogen grad Michel Foucault, som alle på en eller anden måde har givet et bud på forholdet mellem filosofi og videnskab. Det kommer vi tilbage til. At det kaldes for den historiske epistemologi af Dominique Lecourt og af Donald efter Lecourt, har at gøre med, at det er en epistemologisk problematik, som vokser frem af et forsøg på at skrive videnskabernes historie. Grundtanken er, at når man vil skrive videnskabernes historie, så må man på en eller anden måde skrive tankens historie, og tanken er ikke en hændelse på samme måde som andre hændelser. Man er tvunget til at begive sig ind på spørgsmål omkring kriterier for hvad der er en tanke, for overhovedet at kunne skrive tankens historie. Det vil sige, du bliver tvunget til at føre en epistemologisk diskurs allerede ud fra dit foretagende, som går ud på at skrive historien.

Det som Donald gør er, at han præsenterer disse forfatterskaber uhørt udførligt, og at han gør det ud fra det, som han altid har betragtet som seks væsentlige punkter. Jeg har moret mig over at se, hvordan han i snart 15 år har fastholdt denne lille model af forskellige punkter, som er vigtige. Altså:

1. Den tillempede rationalisme; det vil sige dialektikken mellem den teoretiske tænkning og eksperimentet.
2. Lad videnskaberne stå på egne ben; det vil sige fremfor alt skal den ikke være afhængig af filosofien.
3. Nej'ets filosofi; det vil sige hver første sandhed er en løgn. Al sandhed er altid den anden sandhed, som siger nej til den

- første sandhed. Altså al sandhed er ikke det oprindelige, ikke det spontane, ikke det første, men næste trin, når du har tænkt efter.
4. Relationernes primat, altså hverken undersøge Donald eller mig, men os begge, i det svenske pædagogisk-sociologiske felt.
 5. Videnskaberne som konstruktion; det vil sige, det som videnskaben handler om er ikke virkeligheden, det er heller ikke vores erfaring med virkeligheden, men det er en tanke, en tankekonstruktion. Hvordan den siden er relateret til virkeligheden, er et andet spørgsmål. Men dens objekt er en konstruktion.
 6. Det historisk placerede forskningssubjekt kan meget kort sammenfattes ved, at det ikke er tanken, som føder tanken, men der leder en eller anden mærkelig vej fra den ene tanke til den anden. Men der er ikke en en-til-en-relation mellem den ene tanke og den anden.

Der findes sådanne milepæle. Donald forsøger at beskrive den historiske epistemologi, disse forfatterskaber og deres baggrund, ud fra de her nævnte forskellige punkter. Siden lægger han modellen over Bourdieu, og siger, at man kan beskrive hans epistemologi for samfundsvidenskaben på samme måde. Og så gør han det en gang til i forhold til sine seks punkter, og viser, at de er lige så grundlæggende for Bourdieu. Og det er i den forbindelse, der kommer en ny stor ekskurs om korrespondanceanalysen. Jeg skal ikke begive mig meget ind på det, for jeg har ikke selv nogen større matematiske kundskaber, som kan tillade mig at diskutere finesserne i det, men kernen i det er, at man benytter sig af databearbejds- og analysemetoder i et progressivt forsøg på, på en heuristisk måde, at opdage sammenhænge ved at manipulere ens data. Der findes altså en slags omvendt model fra den traditionelle receptbog-model, hvor man først skal have sine hypoteser og siden få dem bekræftet eller afkræftet. Selve dataanalysen anvendes hele tiden for at finde det, som data muligvis har at sige. Og et andet væsentligt punkt i det er, at i stedet for at bygge på sandsynlighedsregning, så benytter man sig helt enkelt af karakterisering af "afstand". I den forstand er den også relationel. Det er i hvert fald et ganske væsentligt punkt i afhandlingen, at Bourdieu selv har arbejdet på denne måde. Han har længe anvendt det uden at sige så meget om det. Da han siden begyndte at sige noget om det, var det udelukkende småreferencer, man

kunne finde. Da referencerne begyndte at komme, forstod ingen hvad det handlede om, undtagen en lille gruppe, så det er faktisk et stort originalt arbejde at have skrevet det sammen på en måde, som ikke står at læse nogen andre steder. Vi er alle blevet konfronteret med de her grafer, som trykkes på gennemsigtigt papir og lægges ovenpå hinanden, og har alle forsøgt at lirke ud, hvad i alverden det kunne betyde, men der er ikke mange, som nogensinde har gjort det rigtig begribeligt, hvordan i alverden disse produkter kommer i stand, og hvad der er den uhørt begrænsede værdi af dem, den begrænsede udsagnsværdi, som ligger i, at det bare er et lille trin i et konstruktionsarbejde.

På den anden side, skal det håndteres meget forsigtigt og meget omhyggeligt. Det hører ikke med til afhandlingen, men forsøget, som Broady og hans kolleger også har gjort, på at anvende korrespondanceanalysen på et empirisk studenter-materiale, fra et svensk universitet tror jeg, viser, at det også kan anvendes på en måde, som egentlig ikke giver så meget. Jeg synes, at et af de vigtige spørgsmål kunne være, hvilke vilkår der skal være opfyldt, for at der skal komme noget mere ud af det, end det Allan Svensson allerede har sagt.

Vi skal diskutere de to kapitler, fordi mit indtryk er, at Broady trækker for store vekslers på dette her. Altså, at han begynder at introducere skævheder i tolkningen af forfatterskabet gennem med vold og magt at ville lægge denne epistemologiske model ned over det. Men det kan vi komme tilbage til. Således er de to kapitler, som utvetydigt er de bedste, de mest originale, dem som gør, at denne afhandling er en stor afhandling i alle henseender, også de mest diskutabile. Jeg personligt vil ikke, med mindre jeg lærer noget andet her i dag, skrive under på hovedtesen. Jeg tror, at den er forkert.

Efter dette forsøg på at resumere denne mursten for alle dem, der ikke har haft lejlighed til at læse den, og som formodentlig aldrig kommer til at orke at gøre det, så vil jeg forsøge at give en almen karakteristik af afhandlingen og dermed også en slags generel vurdering, for senere at kunne diskutere på friere præmisser. Og det første, der skal fastslås, er da, at dette er et enormt arbejde i alle betydninger af ordet. Og jeg synes, at man skal understrege, at de som har gjort dette muligt på Universitets- og Högskoleämbetet og Lärarhögskolan, og naturligvis personen selv, som har satset sit liv på det ved i så mange år at udføre dette arbejde, ufortrødent fortjener forskningens store tak. Der er intet menneske, som kan læse dette som en bog, men alt findes, så man

kan gå tilbage til det. Det hele er der. Det er en enorm præstation. Det skal fastslås. Desuden skal det fastslås, at det er læseligt, ikke som volumen, men som tekst. Det er behageligt at læse. Jeg ved ikke, hvor meget jeg er arbejdsskadet af selv at være specialiseret i det her, men i hvert fald for mig flyder det. Det er behageligt at læse, og det er mere, end man ellers kan sige om akademiske afhandlinger. Det er sjældent, at man udtrykker sig i et sprog, som almindelige dødelige kan tilegne sig. Siden er afhandlingen i mange stykker unik og original. Det originale er blandt andet, at hele dette korpus ses ud fra ét bestemt perspektiv. Visse dele er helt unikke: Fremstillingen af den historiske epistemologi, koblingen til Bourdieu og fremstillingen af korrespondanceanalysen. Forsøget på at skrive bourdieusk om Bourdieu, at anvende Bourdieu på Bourdieu, er nok et ganske unikt greb, selvom der, mens du publicerede din bog, er kommet et par andre forsøg.

En anden meget positiv side ved afhandlingen er, at du med relativ høj kompetence bevæger dig inden for syv-otte forskellige fag, som hver for sig burde række. Nogle enkelte gange synes jeg, for eksempel som sociolog, at man mærker, at her taler én, som ikke har gået gennem skolen. Det lyder lidt amatøragtigt hist og her, men i det store og hele er det fagkompetent på de mange områder, som man bevæger sig på, og det er noget man næsten ikke tror er muligt, med mindre man får lov til i ti år at blive ved for statens penge som i det her tilfælde.

Jeg vil også understrege, at hele fremstillingen er søgende, den er nuanceret, den er ikke rethaverisk. Der er intet forsøg på at prakke læseren bestemte holdninger i firkantede termer på. Det er søgende, krævende, respektfuldt. Det prøver hele tiden at komme videre, nærme sig så meget som muligt etc. Det er intellektuelt hæderligt arbejde, selvom Donald, præcis som Bourdieu, gerne trækker i trådene bag scenen. Det er en uhørt vel iscenesat bog. Kunne jeg bruge tid til finde det frem, ville vi kunne more os, og dér er han en god lærling til sin mester, fordi Bourdieu altid har prædiket, som det eneste didaktiske og moralske princip for videnskabeligt arbejde, at troldkarlen skal lære os sine tricks. Hvis der er nogen, der ikke gør det, så er det Bourdieu og Broady, men det er en anden sag.

Jeg skal give nogle lidt mere negative karakteristikker eller vurderinger, som begynder at blive mere stridsomme. Der er en sag, som næsten gennemgående irriterer mig i denne bog, og det er, at det bliver til noget værdifuldt i sig selv at have sneget sig ind i køkkenet for at kigge på fingrene, hvordan folk laver mad, mens

man næsten bliver lidt små-lige gyldig over for, hvad det nu egentlig er for mad, og hvordan den smager. Det handler ikke kun om metateori, men der findes en slags, næsten voyeuristisk sideblik-approach i det hele, hvor man ikke så meget er optaget af, *hvordan* virkeligheden ser ud, eller hvad der *siges* om denne virkelighed, men vent lidt, hvad *gør han* for at sige sådan her? Den forskydning går mig til sidst på nerverne. Det bliver på en vis måde for meget intellektuelt ordskvalder, eller ordskvalder fra intellektuelle korridorer, og for lidt om sagen selv, synes jeg. Det som måske kan være problemet er, at det er lidt ligesom med TV, at formen *er* budskabet, at selve måden at konstruere sig ud af disse problemer på, er hele budskabet. Jeg vil gerne vide, hvad der siges om hvad, jeg er stadig mest optaget af at forstå, hvorfor verden ser ud som den ser ud.

Naturligvis fortaber bogen sig alt for meget i detaljer. Det må kunne lade sig gøre at bemestre dette på en anden måde. Jeg synes ikke, nogen af disse detaljer er ligegyldige, det er ikke det, jeg mener; men man må kunne finde en anden måde at bemestre det på.

Derudover synes jeg, trods det at afhandlingen er så detaljeret, og trods det at man får endeløse belæg for alt mellem himmel og jord, at afhandlingen pludselig rykker ud med uhørt svævende udtalelser uden noget som helst belæg: Durkheimianerne, Louis Althusser-receptionen i USA. Nogle enkelte gange kommer der pludselig uhørt svævende påstande, som formodentlig er helt unødvendige, fordi du har læst *alt*. Der findes ingenting, som er undgået dig, så det må være muligt at stramme det op og sørge for, at der ikke findes sådanne svævende påstande.

Nu vil jeg gå over til at forsøge at diskutere visse ting, men jeg vil spørge dig, om du vil kommentere dette først?

Donald Broady: Du kunne selvfølgelig ikke holde dig til et referat og har allerede startet diskussionen, og det synes jeg er godt.

Apropos denne her voyeuristiske kiggen ind i sociologens køkken, da sagde du, at du gerne vil forstå, hvordan verden skal se ud, og der tror jeg, kan være en forskel, fordi min interesse nok snarere er selv at undersøge. Altså, jeg er interesseret i, hvad franske sociologer gør, ikke så meget for at tilfredsstille sådanne kigger-lyster, tror jeg, som for at få ideer til, hvordan jeg selv kan gøre noget, og jeg har jo ikke brugt ti år på kun at skrive bogen. Den er nærmest et biprodukt i sammenhæng med empiriske undersøgelser, vi har foretaget i Sverige, og da har vi haft glæde af inspiration fra og samarbejde med franskmændene.

Jeg synes, det er vigtigt at se forskning som praktik. Jeg er interesseret i, hvordan i alverden forskerne arbejder. Hvad har de med i deres omslag og mapper? Hvordan tilrettelægger de deres interviews? Hvordan udføres videnskabeligt håndværk, både tænkning, hvis vi med Martin Heidegger kan betragte tænkning som håndværk, og den mere empiriske dataindsamling? Så man kommer bort fra det der med ideerne, som vandrer mellem hovederne på begavede tankehelte. Og det er i den forstand, jeg har en kultursociologisk ambition med den her bog. Derimod har jeg ikke, som du antydede, ambitioner om, i kapitel 1 og de følgende at foretage en Bourdieu-analyse af Bourdieu. Jeg er kun gået en lille bid af vejen. Jeg har af moralske og etiske og personlige og alle tænkelige grunde ikke mulighed for at gøre det, og heller ikke lyst til at skrive en bog, hvor jeg udreder Bourdieus barndomsforhold, habitus og alle de personlige drivkræfter. Dem lader jeg ligge, men jeg har lov til at forholde mig til forfatterskabet, som det foreligger på tryk, punktum. Så hvis vi med Bourdieu mener, at det ofte er frugtbart at nærme sig et studieobjekt fra to sider; på den ene side kortlægge det, som findes lagret hos menneskene - i dette tilfælde en forskers dispositioner - og på den anden side at undersøge de sociale omstændigheder, disse mennesker træder ind i, så gør jeg udelukkende det sidste her. Og det betyder, at jeg forsøger at konstruere en slags tomrum, som Bourdieus og hans medarbejderes sociologi kommer til at udfylde i Frankrig. Det er overhovedet ikke en gennemført kultursociologisk undersøgelse, men der findes nogle elementer, der kan være brug for. Helt enkelt, hvad skaber efterspørgslen efter Bourdieus sociologi? Hvorfor blev der tomt efter durkheimianernes nedgang? Hvorfor blev der et vakuum som ventede på at blive besat, og hvorfor blev det lige Bourdieu, der kom til at besætte det? Det er dét spørgsmål, jeg behandler i kapitel 1.

Kapitel 2. Du nævnte noget om, at receptionsanalysen er alt for indviklet. Det synes jeg ikke. Jeg synes, der er en interessant metode underneden, og slet ikke noget særligt spidsfindigt, den som bruges i slutningen af kapitel 2, hvor jeg sammen med en kollega, Olle Persson fra Umeå, undersøger, hvordan Bourdieu forekommer i referencelister til videnskabelige artikler, og hvilket selskab han er i. Hvor ofte citeres eller anføres et værk af både Bourdieu og f.eks. Karl Marx i en referenceliste, eller både Bourdieu og Durkheim, eller Bourdieu og Jacques Derrida. Det kaldes kociteringsanalyse. Metoden plejer ikke at blive anvendt på den måde, som jeg gør det her, idet man plejer at anvende den til at

finde ud af, hvor velrenommeret internationalt en forsker er, hvilket jo er en uskik, eftersom disse databaser - vi har altså søgt i en kæmpe stor database Social SciSearch - overhovedet ikke viser det internationale gennemslag, men udelukkende en rent amerikansk eller angelsaksisk reception. Pointen med det er, at man ikke, som normalt, nærmer sig spørgsmålet om modtagelsen af et forfatterskab ved at se på nogle anmeldelser i anerkendte tidsskrifter, eller nogle specielt fremstående tænkeres reaktioner, men i stedet ser på den store reception. Man får et greb om alle de små-tidsskrifter, som ingen mennesker taler om, og man kommer en bid ad vejen mod den reelle reception, og alle disse henvisninger, til i dette tilfælde Bourdieu, som er henvisninger, der cirkulerer som en slags byttepenge i referencelister, som ikke bygger på førstehåndskendskab, men opbygger billedet af, at dette er et værdifuldt forfatterskab, så at man på den måde kan komme til de sociale anvendelser af et forfatterskab. Jeg mener, at den er umådeligt frugtbar, netop denne metode. Siden skal den selvfølgelig anvendes i en større sammenhæng. Her er det jo kun ét forfatterskab. Specielt interessant bliver det, hvis man tager flere forfatterskaber og sammenligner dem, eller sammenligner receptionen i forskellige lande eller forskellige discipliner.

I kapitel 3 synes du det ligner filigranarbejde. Kapitel 3 handler om nøglebegreberne. Du har efterlyst en systematisk fremstilling af begreberne. Min hensigt var ikke at efterplapre Bourdieu, så at sige; han har, nogenlunde systematisk i hvert fald, især i *Le sens pratique*⁶⁵ og i andre sammenhænge, skrevet meget om sine egne begreber. Jeg forsøger at nærme mig dem fra to sider. Dels er jeg interesseret i at afdække de empiriske forskningsproblemer, som har styret udviklingen af disse begreber. Hvilke problemer har Bourdieu og hans medarbejdere mødt, og hvorfor har de haft behov for netop disse begreber? Og det gælder altså ikke termerne, men derimod begreberne, som ofte optræder meget tidligere end Bourdieus sprogbrug stabiliseres. Du nævnte, at jeg er interesseret i at spore genesen. Men egentlig er det ikke genesen af begreberne i sig selv, men snarere de problemer, som Bourdieu og hans medarbejdere har mødt, som jeg vil efterspore, for på den måde at kunne forstå, hvordan begreberne har udviklet sig, som de har. Og igen er det et meget egoistisk formål: Jeg er interesseret

65. Bourdieu, P. (1980): *Le sens Pratique*, Éditions de Minuit, Paris.

i, hvordan i alverden man i Sverige, hvis man vil undersøge noget lignende, kunne inspireres af dette, og hvor begrænsningerne er. Hvad er det man ikke kan anvende? Så det er meget den interesse, som har styret mig, snarere end en rent filologisk interesse. For det andet har jeg forsøgt at undersøge forholdet til traditionerne. Så i den forstand findes der en systematik i kapitlet, men det er jo ikke den systematik, som Bourdieu ville have anvendt, og det anser jeg heller ikke for at være min opgave.

Staf Callewaert: Vi skal ikke tjatte til hinanden. Nu har du svaret. Det må gerne være sådan. Det eneste, jeg kan sige, er, at jeg ikke så meget har formuleret disse forskellige sager som kritik, men som et forsøg på at karakterisere, hvad du gør. Men det er klart, at jeg i nogen grad er kritisk, og det fremgår også af min måde at formulere mig på. Jeg synes, du har ret i, at jeg på en vis måde har overset, at interessen ikke er voyeuristisk, men praktisk. Hvordan gør man? Jeg tror ikke, at praktikerne bliver meget klogere af denne bog, men jeg forstår, at din interesse er det praktiske.

Jeg vil gerne diskutere din hovedtese lidt mere. Hovedtesen er, at forfatterskabet ikke så meget er en sociologi eller en social teori, men snarere en epistemologi for samfundsvidenskaberne. Det er lidt svært at angribe din tese, fordi du har for mange forskellige formuleringer gennem bogen, og du "svæver ganske meget på målet", når det gælder hovedtesen, mærkeligt nok. Og det er ganske forståeligt, fordi det har så mange sider, og man kan se det på så mange måder, og man kan formulere det på forskellige måder. Men alligevel synes jeg, det er problematisk. For det første synes jeg, man giver en fejlagtig karakteristik af rummeligheden i forfatterskabet, hvis man forsøger at få det til hovedsageligt at være en epistemologi i stedet for en sociologi. Jeg synes, at det først og fremmest er en teori om sociale fænomener, ganske vist ikke en social filosofi, ikke en social teori, ikke engang i Marx', Durkheims eller Max Webers forståelse. Det er en sociologi, hvilket er noget helt andet. Det er ikke en epistemologi, i sin hovedsubstans, men det er en sociologi, fordi den regner med:

1. den praktiske sans hos agenten.
2. den ikke-praktiske sans hos forskeren.
3. dialektikken mellem dem begge som grundlag for konstitueringen af objektet, nemlig det sociale fænomen.

Det er dette kompleks, Bourdieu begiver sig ind på. Jeg synes, det

er misvisende i så høj grad at kalde det en epistemologi for samfundsvidenskaberne.

Donald Broady: Her burde vi have haft begge vores mikrofoner indkoblet samtidig, fordi der her kræves diskussion. Man kan jo angribe det fra så mange vinkler. Vi kan vælge. En måde er at sige, at selv begreb jeg Bourdieus sociologi betydeligt bedre, da jeg havde læst den franske epistemologiske tradition. Da pludselig åbnede sig noget, som jeg ikke havde set, og som Bourdieu underforstår, fordi mange af hans jævnaldrende har læst en hel del af dette og har det i blodet; det giver så at sige ingen konkurrencefordel at citere Bachelard eller Canguilhem m.fl., så han viser ikke denne side af sit forfatterskab. Det bliver så åbenbart, at det forårsager mange fejllæsninger, hvis man ikke er opmærksom på den side hos Bourdieu, hvilket har været vældigt tydeligt i receptionerne udenlands. Her tolker man ofte Bourdieu præcis i modsætning til hans egne intentioner, og ofte i modsætning til det, som står i teksterne, fordi man læser dem substantialistisk og essentialistisk og efter mange "-ismer" - netop dem, som Bourdieu forsøger at undgå! - som man genindfører og prakker på hans tekster. Jeg mener, at den epistemologiske ambition er fuldstændigt central i hans forfatterskab. Da jeg skrev denne bog, så jeg som en af opgaverne at sammenveje det, som ikke er aldeles åbenbart, når man har læst et par tekster af Bourdieu - men som begyndte at blive tydeligt i slutningen af arbejdet. Da kan man i enkelte henseender finde en overensstemmelse mellem Bourdieus sociologi og et utal, et forholdsvis ekstremt stort antal andre traditioner. Men for mig blev det stedse tydeligere, at tilsammen var slægtsskabet allerstørst i forhold til den historiske epistemologi, hvis man jævnfører med weberianisme, strukturalisme, marxisme, til og med durkheimianisme. Så i den forstand er slægtskabet så stærkt mellem den historiske epistemologi og Bourdieus sociologi, at jeg synes, at det er motiveret at skrive bogen så bagtung med en stor del historisk epistemologi i slutningen.

Staf Callewaert: Det er ikke det, jeg er ude efter. Det jeg er ude efter, er egenlogikken i et fag. Jeg vil belyse det på mange måder, fordi jeg synes, det er ret vigtigt. Jeg betvivler naturligvis ikke, at det er uhørt vigtigt for at forstå Bourdieu, og at meget er blevet misforstået, fordi man ikke forstår baggrunden.

Jeg tror, du har haft din tvivl, om det nu skulle være durkheimianerne eller epistemologien, og du har syntes, at det ikke ligger så langt fra hinanden, når alt kommer til alt, og jeg vælger at

udpege epistemologien som den ansvarlige. Det mener jeg også nok. Det er ikke det, jeg er ude efter.

Det jeg er ude efter er, at hvis dette var en epistemologi for samfundsvidenskaben, så holder den ikke, fordi i så fald er det en reduktionistisk sådan. Fordi det, han i virkeligheden gør for at kunne tænke sin sociologi til ende, er at formulere en epistemologisk problematik, som han igen besvarer med en sociologisk analyse. Og det er også det, der hele tiden foranlediger den kritik af, at det her er en reduktionisme. For man kan ikke påstå, at han formulerer et fulgyldigt epistemologisk svar på de problemer omkring kundskab og videnskab, som hans sociologi lægger på bordet. Det, han gør, er hver gang at sige: "Ja ja, netop. Det er et stort problem. Hvis jeg må anlægge sociologiske synspunkter, så kunne man sige, at ..." Og det vil sige, at det formodentlig er bedre at lede, ikke i retning af en sociologiens epistemologi, men en sociologiens sociologi. Jeg bryder mig ikke om universitetsopdelingen i institutioner, emner, lærestole etc. Det har ingen interesse. Alt af interesse, som er blevet produceret, lægger sig på tværs af alle disse opdelinger, så det kan vi hurtigt blive færdige med. Men det, man ikke hurtigt bliver færdig med, er spørgsmålet om, hvilken metode, man anvender. Bourdieu svarer på disse epistemologiske spørgsmål med sociologiske metoder, med sociologiske analyser, ikke med filosofiske. Og det er derfor, jeg synes, at spørgsmålet har en vis betydning.

Donald Broady: Ja. Rigtigt nok. Baggrunden til det, tror jeg, er at Bourdieu begyndte som filosof, stillede sig filosofiske spørgsmål, fandt at disse spørgsmål ikke lader sig besvare indenfor rammerne af filosofien og forlangte at træde ud af filosofien, men oprettholdt spørgsmålene.

Staf Callewaert: Der siger du noget.

Donald Broady: Det er svært at tale om dette, fordi det på sin vis er så trivielt. Det er jo sådan hele samfundsvidenskaben har udviklet sig. At man har taget filosofiens spørgsmål og siden gjort dem til samfundsvidenskabelige spørgsmål. Bourdieus udvikling er en slags ontogenetisk repetition af den fylogense for samfundsvidenskabens udvikling, så det siger ikke så meget.

Det jeg er bange for er, at vi er for enige her, at vi er for overens. Det er for let for mig at være enig med dig. Du må sige noget, jeg ikke kan være enig med dig i, for jeg er enig med dig i, at Bourdieu laver sociologiske spørgsmål ud af epistemologiens problemer.

Staf Callewaert: Men hvis du er enig med mig på det her punkt, så må du faktisk revidere lidt i teksten hist og her, tror jeg. Og det er ikke for at være krakilsk, for jeg kan godt leve med, at der forekommer fem-seks forskellige kerneformuleringer, hvor du siger, "min tese er ...", og at der er lidt forskellige nuancer; det er sagen, som interesserer mig.

Vi kan tage det fra en anden pol, fordi jeg faktisk er lidt overrasket over, at du på en vis måde giver dig. Jeg ville ikke give mig, for det er jo ret så vigtige sager. Vi kan tage det lidt fra en anden side. Hvis vi nu tager den her reduktionismekritik. Altså, vi husker, da Bourdieu var her, og jeg selv forsøgte at komme efter ham og sagde, at "jeg er træt af, at når man stiller æstetiske, religiøse, filosofiske, epistemologiske spørgsmål, så svarer du altid, 'ja givet de sociale omstændigheder under hvilke selve spørgsmålet er stillet, så ...'" Jeg forsøgte at sige, at det kan tolkes på to måder. Man kan sige, som Bourdieu, at min opgave som sociolog er så vidt muligt at forsøge at finde sociologiske forklaringer på fænomenet. Siden må æstetikerne, præsten, filosofen, epistemologen fastholde, at hans emne har en egenlogik, som ikke udtømmes af sociale forklaringer. Det vil sige, at han kan være antireduktionistisk; men min opgave som sociolog er et projekt, som går ud på at forsøge at forklare det hele den vej. Støder man på grænser, må en anden overtage med en anden logik. Det er ligesom den milde tolkning, men i forfatterskabet findes der hele tiden én, ifølge Durkheim tror jeg, nedarvet implicit, aldrig rigtigt udtalt påstand om, at "sig det ikke til nogen, men *alt er socialt*". Og det er det, jeg vil efter, fordi det er ikke sandt - det sidste, mener jeg. Men nu diskuterer vi ikke, hvad der er sandheden, men hvad hans forfatterskab går ud på. Men det er på grund af denne problematik, at jeg synes, at spørgsmålet er vigtigt: At skelne - både hans sociologi og din sociologi fra hans sociologi, eller fra en epistemologi. Spørgsmålet er, hvis vores udgangspunkt er, at dette er en epistemologi, om den holder. Det tror jeg ikke, den gør. Men hvis vi siger, at det er en sociologisk belysning af epistemologiske spørgsmål i forbindelse med udarbejdelsen af en sociologisk teori, så er jeg med på den. Men jeg tror, man må gå så langt, at man præciserer disse sager, for ikke at havne i nogle meget mærkelige blindgyder. Også fordi disciplinerne har en vis betydning i den henseende, at de medfører et håndværk. Altså, forsøg at tænke dig, hvad ville den teoretiske fysiks teoretiske fysik være? Det bliver den teoretiske fysik-tænkning behandlet som masse, hastighed og vægt. Det er det, jeg er ude efter. Hvad er en

sociologiens epistemologi? Jo, det er en filosofisk tænkning om sociologi. Men det er ikke det, han gør. Jo, han er filosof. Han kan det der. Han kan fuldt ud formulere det. Spørgsmålet bliver måske filosofisk formuleret, men som du selv siger, svaret der kommer, er lavet med sociologisk håndværk, og bedømt med filosofiske kriterier ville det ikke holde.

Donald Broady: Spørgsmålet er jo naturligvis helt afgørende. Det er jo det, jeg ønsker at få diskuteret: Hvad betyder det egentlig, at en sociologi, som den vi diskuterer her, har en epistemologisk refleksion som sit centrum, sin base, sin forudsætning. Og jeg vil fastholde, til nogen overbeviser mig om det modsatte, at dette gælder for Bourdieus sociologi, og at den dermed er ganske usædvanlig. Det fortjener at blive sagt, og det er det, jeg forsøger at rede ud i sidste kapitel, hvor tæt Bourdieus sociologi ligger på den tradition inden for matematikkens og naturvidenskabernes filosofi, som kaldes den historiske epistemologi. Det, jeg synes er mest interessant, er det selvreflekterende moment i dette. Det er ikke så meget dette, at det er en filosofi, men derimod at forskeren stedse stiller sig spørgsmålet, hvorfor gør jeg det, og hvad gør jeg lige nu, sådan at man kommer væk fra den gamle drøm om en videnskab uden videnskabsmænd, om objektiv videnskab osv. Der findes jo en række punkter, hvor Bourdieus måde at vende og dreje sådanne tanker på afviger fra den historiske epistemologi. Det er også mindst lige så vigtigt, hvornår Bourdieu afviger fra læremestrene. Og det gør han jo af den enkle grund, at Bachelard ikke var fysiker, Cavaillès egentlig ikke var logiker eller matematiker, men skrev om matematikkens og logikkens filosofi, mens Bourdieu er udøvende inden for sin egen disciplin, og samtidig forsøger at løfte sig selv ved håret ved at distancere sig fra det, han gør, indtage en slags traditionel videnskabsfilosofisk position 'udenfor', og betragte sit eget arbejde. Jeg ved ikke, om det er det, du er ude efter, netop disse forskelle?

Staf Callewaert: Jo på en måde. Man kan også formulere det på denne måde: Hvad betyder det, at den forsker, som vi placerer i den epistemologiske kategori, er en enkeltfaglig videnskabsmand eller en historiker for en enkeltvidenskab? Man skal huske, at de historiske epistemologers udgangspunkt er deres disciplins historie. Hvis de har en kompetence, fremfor alt Canguilhem, er det på dette område.

Det er præcis for at respektere et andet princip i denne tradition, og hos Bourdieu selv, at man ikke skal blande kortene, at man

skal respektere egenlogikken og håndværket, som følger af det; og jeg mener, at han gerne må fortsætte med altid at svare på epistemologiske spørgsmål med sociologiske analyser, men så er dette ikke en epistemologi, men en sociologiens sociologi. Og du har selv nogle enkelte gange nogle formuleringer, som lettere kan forenes med dette. Bl.a. siger du i dit engelske abstract, at dette er en sociologiens sociologi.

Donald Broady: En sidste bemærkning til det. Jeg mener og fastholder, at det er svært at finde en sammenhængende teori med stort T i Bourdieus sociologi, som ligner de store teorier, vi har set om klassesamfundet, om produktionsforholdenes udvikling osv. Det er det, jeg forsøger at formulere nogle steder. Den teori vi finder i Bourdieus sociologi, er ikke så meget en teori om forskellige samfundssystemer og det, der holder dem sammen, men derimod en teori om den sociologiske kundskabs betingelser, muligheder og grænser. Og det er det, jeg mener med, at der findes en base her, som vi kan kalde epistemologisk.

Staf Callewaert: Men selv dér er jeg lidt uenig. Jeg forstår meget vel, hvad du er ude efter, og der er meget, som taler for det, men jeg synes ovenikøbet, at man selv på det punkt kan skære det på en lidt anden måde. Jeg synes bedre om at tage Bourdieu selv på ordet i *La reproduction*,⁶⁶ hvor han kritiserer Marx, Weber og Durkheim for at være social-filosoffer i en eller anden forstand, dvs. for at have en social teori om, hvordan det borgerlige samfund skal reddes, respektivt nedbrydes. I den forstand drejer det sig hos dem om en social teori; den siger altså ikke bare, hvordan samfundet er, men hvordan det bør være, i en eller anden forstand, og hvordan man får det derhen. Bourdieu siger, "det er ikke mit problem". Derimod siger Bourdieu, at uanset, hvorvidt den ene ville nedbryde og den anden ville redde, så havde de en ting til fælles, nemlig deres måde at definere sociale fænomener og kundskaber om sociale fænomener på. Det er dét, man kan stå fast på. Men det betyder ikke, at det her er en epistemologi. Det betyder, ifølge min synsvinkel, at man tager afstand fra at dele boet mellem social filosofi og sociologi. Det betyder det i første omgang. I næste omgang betyder det, at man introducerer en filosofisk-epistemologisk refleksion over dette sociologiske håndværk, og i tredje omgang, at man igen anvender hele det sociologiske apparat for

66. Bourdieu, P. & J-C. Passeron (1970): *La reproduction. Éléments pour une théorie du système d'enseignement*. Éditions de Minuit, Paris.

at situere de her epistemologiske spørgsmål, snarere end for at besvare dem. Men det er bare en anden måde at skære de her bidder. Det vi er enige om er, hvilke problemer det handler om.

Nu vil jeg, i hvert fald for min del, lade disse meta-spørgsmål ligge og komme ind på noget, som er mere substantielt. En af de ting, jeg vil diskutere, er ikke kun dit postulat om, at marxismen ikke har betydet så forfærdeligt meget for Bourdieu, hvilket jeg tror er rigtigt både i kraft af, at han ikke, hvad vi alle mistænker ham for, har læst særligt mange Marx-tekster, men desuden, at han ikke, som mange andre af os, er druknet i hele rekonstruktionsproblematikken fra 30'erne og 60'erne. Det er sikkert OK, men det leder på en vis måde til, at afhandlingen ind i mellem bliver uhørt ikke-materialistisk. Du laver en uhørt ikke-materialistisk tolkning af Bourdieu, og den tror jeg også er forkert, ligesom det første, fordi man behøver ikke at være marxist for at være materialist. Og jeg vil tage et bestemt punkt, fordi det har jeg selv arbejdet med i en bog om habitusbegrebet hos Bourdieu, som udkommer i slutningen af 1991 i Danmark.⁶⁷ Der findes noget i Bourdieus habitus-konstruktion, som jeg synes forsvinder lidt hos dig, og jeg vil kun anvende det som en måde at illustrere det, jeg oplever som en generel forskydning i den ikke-materialistiske retning. Jeg tror, at du er overbevist om, og der findes belæg for det, men det rækker ikke, tror jeg, at Bourdieu skal tolkes på den måde. Problemet er nemlig følgende, siger Bourdieu: Social handling, en agents sociale optræden, udformes ikke af, at han har ideer i hovedet, ideologier, som han følger. Den udformes ikke på juridisk måde af, at han følger en regel. Altså, du skal gifte dig med din krydskusine og ingen anden. Den udformes dog heller ikke, i det andet ekstrem, af materielle omstændigheder, der i et en-til-en årsagsforhold forårsager denne handling. Men hele Bourdieus konstruktion går da ud på, at de objektive vilkår, under hvilke jeg lever, lad os sige både de naturlige og de socialt-kulturelt konstruerede, lagrer sig i mig som en slags sediment, og det er ud fra dette sediment, at jeg udvikler en orientering både handlingsmæssigt, perceptions-mæssigt og vurderingsmæssigt mod den verden, hvor jeg skal finde mig til rette. Det er grundlæggende habitusbegrebet. Det jeg synes mangler er, at dette så indbærer for Bourdieu, at materialiteten som sediment i den

67. Callewaert, S. (1992): *Kultur, pædagogik og videnskab. Om Pierre Bourdieus habitusbegreb og praktikteori*. Akademisk Forlag, København.

objektive verden orienterer min handling, selv på tværs af mine eksplicitte forestillinger. Og jeg synes, at hele din tolkning hele tiden går henimod denne forskydning, mod denne modstilling, fordi du ikke bryder dig om det marxistiske ideologibegreb og begrebet falsk bevidsthed etc. Du forsøger hele tiden at plukke lidt af habitusbegrebet væk. Pointen med hele teorien er egentlig efter min mening, at den skal kunne forklare, hvorfor den algeriske proletariserede bonde opfører sig redeligt, selvom han har de mest vanvittige ideer om sin situation. Og i din kulturalistiske tolkning forsvinder dette, at den objektive verden i sin materialiserede gestalt faktisk sikrer redeligheden i hans optræden bagom ryggen på de mest vanvittige forestillinger, han kan have. Det skulle bare være en detalje i denne habituskonstruktion, men jeg ser det som et symptom på din måde at trække Bourdieu væk fra en materialistisk konstruktion.

Donald Broady: Først Bourdieu og marxismen. Der er det så åbenbart, at Bourdieu har afgrænset sig fra fransk marxisme, det må man sige. Dels traditionel Komintern-marxisme med basis-overbygnings-metaforer og forestillinger om ...

Staf Callewaert: Grundkursus.

Donald Broady: Ja, præcis. Bourdieu befinder sig i en polemisk situation, han afgrænser sig fra sådanne historie-filosofiske forestillinger om proletariatet som drivende kraft eller produktivkræfternes udvikling, og i 60'erne fra althusserianerne. Derfor tror jeg faktisk, at Bourdieu har lagt marxismen fra sig, mere end han ville have gjort, hvis han havde opholdt sig i et andet land, f.eks. Tyskland, hvor man kan finde marxistiske traditioner, som slet ikke er så fjerne fra det, Bourdieu står for. Så er der spørgsmålet om den objektive verden, vi lever i. Det er jo det, som er så svært at rede ud. Det er derfor, jeg har så svært ved at sige, at Bourdieu så at sige har én sociologisk teori, fordi hvis man stiller det op, forsøger at destillere en sådan teori frem, så havner man i en cirkel. Det bliver til noget i retning af, at verden skaber habitus, som skaber mulighed for at bevare den objektive verden osv. Mens det er som redskaber i håndværket med at undersøge fænomener, at hans begreber, inklusive habitusbegrebet, får deres fulde betydning. Men derudover findes der en grænse for Bourdieus sociologi, når det gælder den materielle verden, og nu vender vi tilbage til det vi tog op tidligere, da du talte om, hvad det egentlig betyder, at han var epistemolog eller ikke. Jeg ser det som problematisk, at

hans analyser bliver så ens, uanset hvilken objektiv verden, det handler om. Og jeg synes, at det i sig selv er et problem, at analyserne tenderer mod at blive ganske ens, uanset om det er modeskabere, biskopper eller eliteskolestuderende, ja endda til tider algeriske bønder, som analyseres. Og der mangler altså det, som du taler om lige nu som materialiteten. Og det bliver så åbenbart, hvis man tænker sig områder, hvor helt nye slags materialier indføres, som AIDS inden for immunologien eller mikrochips inden for datalogien, eller hvad det nu kan være. Mennesker handler faktisk, ikke kun på grund af deres habitus og det, som findes lagret i deres krop, men også fordi de møder en virkelighed, som er beskaffet på en vis måde, og dét udgør en grænse. Jeg er ikke kommet frem til noget andet svar end, at vi kun kan konstatere: Der gør sociologien holdt. Sidenhen må man gå til en anden disciplin, hvis man vil forklare, hvad der sker.

Staf Callewaert: Nej, det skulle vel ikke være nødvendigt, forstået på den måde.

Ja, men jeg tænkte på nogle tekster, hvor han spurgte: "Hvad en teori som hans ville betyde for at forklare den franske revolution", altså en hændelse i snævrere historisk forstand, en konjunktur. Han fastholder, at en sådan opstår som skæringspunkt af kæder af dispositioner og positioner, hvor han fuldkommen uforkortet fastholder, at modellen duer. Om det er sandt, er et andet spørgsmål.

Donald Broady: Ja, det er det, jeg spørger om.

Staf Callewaert: Det, jeg også selv har syntes var et stort problem i den forbindelse, bliver tydeligt, hvis man jævnfører med Jürgen Habermas og Frankfurterskolen: At habitusteorien, selvom den ikke er det, hele tiden tenderer mod at blive en teori, som mener, at bevidstgørelse, eksplicitering, eksplicit rationalitet er unødvendig, og til og med skadelig. Det er ikke meningen, for teorien skal ikke forklare den slags. Og på samme måde kan man spørge, hvordan man kan forstå menneskers opførsel, konfronteret med det helt nye. Teorien får åndenød, når den skal sige særligt meget om den slags, men man skal ikke overdrive. Jeg mener, grundtrækkene i teorien er opfundet for at finde en forklaring på, hvorfor en algerisk bonde, som havner i Paris, har høns i baggården. Jeg mener, det er ligesom *det*, der er problemet. Og svaret er, at det er aldeles rigtigt, at han har høns i baggården. Det er en fuldkommen rationel handlen.

Med materialitet mener jeg naturligvis ikke ren stofflighed. Men jeg mener heller ikke ren betydning. Sociale fænomener er ikke betydninger. De har en krop, de har en materialitet, og sociale fænomener er ikke fuldt ud fænomener, førend de har forkrops- liggjort sig. Jeg skal illustrere det. SIDA⁶⁸ er i gang med et stort projekt, hvor SIDA-tjenestemænd fremover er tænkt at skulle befries fra al logistik. Det skal lægges ud til konsulenter, fordi SIDA-tjenestemænd herefter skal *tænke*. Det er fuldkommen udelukket, at du kan tænke u-lands-problemer på en rimelig måde, hvis du er befriet fra slagsmålet med logistikken. Altså, tanken kan ikke tænkes til ende, hvis ikke man ved, at på visse strækninger når man tyve kilometer på otte timer. Det er *det* jeg, mener med materialitet. Det er en bevidsthed om, at social handlen ikke er en manipulation af betydninger. Trods det, at vi naturligvis ved, at vi hele tiden har syndet i den anden ende, idet vi forsøger at forstå en lærers konfrontation med sine elever, som om det ikke spillede nogen rolle, hvad læreren har i hovedet. Det er den anden fejl. Men man skal ikke gå over i den anden grøft og tabe denne materialisering af syne. Mit indtryk er bare, at Bourdieu netop fastholder dette element, de objektive betingelser som grundlag for sedimentet, der er handlingsorientering. Det er uhørt vigtigt for ham, for ellers er denne habitusteori det samme, som når mange psykologer siger, at folk reagerer på rygmarven. Det er ikke det, teorien går ud på.

Vi er begge ret forelskede i en af hans sidste artikler, som er den lange artikel om mandlighed/kvindelighed, "Det mandlige Herredømme",⁶⁹ hvor han på det vildeste demonstrerer, at det er løgn, at kønsvariablen ikke spiller en rolle i hans forfatterskab, hvilket feministerne har påstået i 20 år. Men i netop denne artikel i det sidste kapitel kommer han voldsomt tilbage til problemet med de objektive vilkår. Jeg tænkte, nu kommer grundkurset tilbage. Og netop denne artikel er jo, som du selv har påpeget, uhørt ny, fordi han indfører masser af typer af analyser og en hel terminologi, som har været forbudt, og som nu pludselig står der, som om det var indlysende.

Donald Broady: Du har nu talt om, hvordan sociale forhold eller materialiteter lagrer sig i menneskers krop, og hvad det efterhån-

68. Swedish International Development Authority.

69. Bourdieu, P. (1990): "La Domination Masculine". In: *Actes de la recherche en sciences sociales*, 84, Paris, pp. 2-31. Se pp. 20-48 i den danske udgave.

den leder os til. Til gengæld synes jeg, at det er væsentligt, og til og med mere frugtbart, i denne slags sociologi, at når vi handler, handler vi i en verden. At man tænker sig habitus således, det er ikke nogen ny tanke - og heller ikke, at der findes dispositioner, at habitus er et dispositionelt begreb. Vi er til en vis grad programmerede gennem ganske seje programmer, som gør, at vi handler på bestemte måder, så der er jo intet nyt. Men jeg synes, det er ganske frugtbart at tænke sig, at vor handlen grundlægges i vor habitus, af de dispositioner, vi har i os. Takket være dispositionerne, har vi et spektrum af strategier at vælge imellem. Ikke uendeligt mange, men derimod et begrænset spektrum. Og det ligner noget, der er velkendt for mange af os, Urban Dahllöfs og Ulf Lundgrens rammebegreb. Vi har habitus, som styrer vor handlen, siden har vi en opsætning af strategier, en begrænset opsætning, som vi råder over. Det handler om det, som ikke er muligt, som er udelukket, som vi ikke kan gøre. Derimod kan man aldrig på forhånd regne ud hvad nogen vil gøre, ud fra hans/hendes habitus. Men man kan sige, at du kommer *ikke* til at opføre dig på en bestemt måde. Du vil aldrig have jakke på til en disputation. (Latter fra publikum, som observerer opponertens ikke særligt formelle påklædning.) Altså, det kan jeg forudse, jeg kender din habitus. Men jeg kan ikke sige, hvad du kommer til at have på, og det synes jeg er en vældigt frugtbar måde at tænke på, fordi da kommer man væk fra tanken om sociale determineringer. Og desuden er det også at gå et skridt i retningen af en etisk side af sagen. Dette handler egentlig om, at jeg kun er ansvarlig for mit andet skridt. Min første reaktion over for det, som jeg stilles overfor, er jeg ikke ansvarlig for, fordi den er habitusstyret, men mit andet skridt, min anden handling, min anden tanke, den er jeg ansvarlig for; den har jeg en chance for at være ansvarlig for.

Staf Callewaert: Jo, jo. Men en insisteren på, at materialiseringen er en dimension, som man ikke kan tage væk, er ikke at sige, at vi skal have determinisme. Det er hans enorme styrke, at han hele tiden viser, at dette er et falsk problem, fordi det, det handler om, er sejhed og ikke årsagssammenhænge.

Noget helt andet. En af de ting, som synes meget påfaldende for dig, og også for mig og mange mange andre, som har skrevet om Bourdieu, er det totale fravær af en ordentlig kritik af forfatterskabet. Alle bruger energien på at forstå og fremstille det, og i dit tilfælde desuden under anlæggelsen af et nyt og specielt perspektiv. Der mangler ikke helt kritik; man kunne udgive en

antologi af ret spændende kritiske indlæg, men jeg mener, det er en af de mange mærkelige ting ved dette forfatterskab, at der ikke forekommer globale kritiske analyser. Og jeg tror, at det delvis kan have at gøre med, at han kommer al kritik i forkøbet. Det er ikke et helt lukket system, men det er et system, der altid allerede er bagom din ryg, når du står og kritiserer. Det var det nummer, han også lavede her i Stockholm et antal gange. Og det er også dér, den sociologiske reduktionisme lurer. Hver gang nogen formulerer en kritik, så får du en sociologisk analyse fra det hjørne, hvor kritikken kommer fra, og den er helt overbevisende som sociologisk analyse. Men den siger intet om gyldigheden eller ugyldigheden af kritikken. Det gør du heller ikke. Det hænger sammen med, har jeg en fornemmelse af, at hvis man gik mere ind i substansen og fremstillede forfatterskabet systematisk, blev man i stand til at håndtere alle de uforløste problemer, som ligger i forfatterskabet, og kunne begynde at udvikle mere kritisk sans.

Jeg trækker kun ét eksempel frem. Din fremstilling af kapitalbegrebet f.eks. Jeg har altid ment, at kapitalbegrebet er en af de mest problematiske sider af hans forfatterskab. Hovedsageligt fordi han, mod alle sine egne regler, tager det i hverdagsbetydningen ressource, tilgang i største almindelighed, og ganske uanset om man er klassiker eller neoklassiker eller neomarginalist eller marxist af 36 forskellige obedienser, betyder kapital ikke tilgang nogen steder i nogen af de her teorier - overhovedet ikke. Bourdieu kritiserer de vigtigste varianter af de økonomiske teorier ud fra en sociologisk synsvinkel, og det er egentlig ikke så særlig originalt. Originaliteten ligger i, at han vender dem om og siger: "I stedet for at tale i det uendelige om økonomisk praktik, lad os da tale om praktikkernes økonomi". Men jeg vil spørge dig: Hvorfor lader du alt dette ligge? Hvorfor viser du ikke dette eller forsøger at gå ind i den diskussion, hvor man begynder at pille lidt ved hele hans måde at arbejde på, og spørger: Er det nu så godt, at han blæser på økonomiske teorier om kapital? Er det mere end retorik? Er det mere end retorik, når Bourdieu siger: "Problemet er ikke forskellige økonomiske praktikker og en teori, som kan fange dem allesammen; problemet er praktikkernes økonomi"? Det lyder uhørt elegant. Men er det mere end retorik?

Donald Broady: Jeg synes, at du igen er inde på det, jeg opfatter som et kerneproblem, og som jeg ikke har noget svar på, nemlig hvordan man skal afgøre, hvornår den sociologiske analyse skal ophøre og man, som i dette tilfælde, i stedet må være opmærksom

på basale økonomiske forhold: At mennesker faktisk er fattige, ikke kan spise og ikke har tøj. Man må på et tidspunkt holde op med at tale om habitus og strategier, og hvad der findes indlejret i deres kroppe i form af vanemønstre og sådan, og møde de materielle eller økonomiske realiteter. Og dér findes et antal argumenter. Et argument er at sige, at alting, hver slags materie, når det føjes ind i en social sammenhæng, også bliver investeret med sociale betydninger. Og det er vel Bourdieus vej, når han siger, at man aldrig kun er fattig. Fattigdommen har ikke en essens, noget væsen, som altid ser ens ud, det betyder meget forskelligt. Der findes vise mænd, som kan være meget fattige, men som har den størst mulige mængde af symbolsk kapital i deres samfund - dog ikke i Sverige. Så det er en måde at sige dette på: Alting bliver sociologi. Og Bourdieu har vel en sådan tendens. Jeg synes, der findes en grænse dér, men jeg har intet patent. Jeg kan kun konstatere det, og det synes jeg må være op til den enkelte sociolog, om man vil gå lige så langt som Bourdieu.

Staf Callewaert: Ja, men et følgespørgsmål bliver da: Behøver denne sociologi egentlig ikke en seriøs økonomisk teori, som økonomisk teori?

Donald Broady: Jeg skriver et sted, at Bourdieu-skolen ikke har haft en økonom i den forstand, som durkheimianerne havde François Simiand som deres store økonom. Når det gælder arbejdsdelingen, så har Bourdieuskolen alle mulige psykologer og lingvister, men ingen økonomer - og jeg ved ikke, hvorfor det er sådan.

Staf Callewaert: Ja, for i bøgerne om Algeriet findes der jo en utroligt spændende udpegning af nødvendigheden af at have lige så mange økonomiske teorier, som man har produktionsmåder - i princippet. Mit job i Afrika har lært mig på min krop, at det er fuldstændig absurd nonsens at anlægge marginalistiske teorier på subsistensøkonomien. Det hele bliver så grotesk, at man ikke tror det er sandt, og alligevel findes der den ene generation af økonomer efter den anden, som fortsætter med det her. Man skal jo regne på det, men det går jo ikke at regne på det, selvom det jo er det, det altid har gået ud på.

Man kan synes godt eller dårligt om hele det althusserianske eller det kapitallogiske rekonstruktionsarbejde af Marx' politiske økonomi som samfundsteori; men selve problematikken, nemlig en eksplikation af økonomien - i kapitalistiske eller prækapitali-

stiske samfund - bliver en sociologisk opgave. Jeg synes at det står tilbage at undersøge efter Bourdieu. Men det er vi tydeligvis enige om.

Donald Broady: Bourdieus egen løsning er vel at gøre økonomien i traditionel forstand til et specielt tilfælde af den store symbolske økonomi, og jeg tror, man skal tænke lidt videnskabshistorisk på det. Det, han forsøger, er jo at tilbageerobre tolkningsretten fra økonomerne. Du nævnte kapital, men kapital er jo samme ord som i *per capita*, der betyder hoved og anvendes i en af de tidligste anvendelser om kvæghjorder, altså højst en tilgang i bogstaveligste forstand, længe før kapitalismen og nyklassisk økonomi eller økonomisk videnskab i traditionel forstand. Det er vel netop den vej Bourdieu går. Han siger, at alle disse begreber - investering, kapital, marked - har nyklassiske økonomer givet en yderst snæver betydning. Dem skal vi tilbageerobre og give et meget rigere indhold, ligesom de havde det på den tid, da økonomi var husholdningsvidenskab. Det projekt har vi ikke set enden på, tror jeg. Og jeg gad vide, om der ikke oven i købet blandt økonomer findes nogen, som vil prøve det.

Staf Callewaert: Jeg har jo i hvert fald i tyve år gået og ventet på, at de skulle blive trætte af det, de er i gang med, men det bliver de tydeligvis ikke. Jeg kan forestille mig, at der findes plads til en økonomisk teori med sin egenlogik inden for rammerne af dette brede projekt. Det er i det hele taget et problem med denne afhandling, at du selv, gennem personsammenfald, så elegant vandrer mellem alle disse discipliner. Men hvad med at fastholde et krav om, at deres egenlogik skal respekteres. Jeg mener ikke, at du ikke respekterer dem, men at der i den elegance, med hvilken du bevæger dig på alle disse felter, kan ligge en slags invitation til en dans, som jeg ikke kan lide, fordi du suggererer, at man kan sige hvad som helst om hvad som helst. Det er ikke det, at *du* siger, du gør det, men altings lethed suggererer det.

Når man i et afrikansk land ser sammenstød mellem jernalderjordsbrugs-livsform med den vildeste comprador-kapitalisme, og ser disse to felter støde sammen, så ser man næsten med sit blotte øje, at der er to næsten fuldstændige logikker, og opgaven er da at udbene dem. Det tror jeg ville være vigtigt. Det, jeg lærer af Bourdieu og har haft megen hjælp af også i det rent praktiske med uddannelsesspørgsmålene i u-landene, er at være klar over, at det er forskellige logikker.

Donald Broady: Men man kan øjne en interessant udvikling: I sine tidligste algeriske tekster spiller Bourdieu subsistens- eller selvhusholdnings-samfundet ud mod den moderne kapitalistiske økonomi. Disse to økonomier kolliderer i Algeriet i slutningen af 50'erne, mens han er der. På dette tidspunkt skriver Bourdieu ofte, at den symbolske økonomi, de mytiske forestillinger, er imprægneret i det traditionelle samfund, hvorimod det, da han på samme tid skrev om det kapitalistiske samfund, er som at læse Weber eller andre; der er megen rationalitetstænkning: "Her er den rationelle, gennemplanlagte økonomi, og her er der ikke plads til det mytiske" o.lign. Men det er jo her, han bryder senere, og jeg tror, at Bourdieus projekt er at sige, når det gælder om også at tilegne sig økonomernes domæner, at selv den kapitalistiske økonomi er gennemsyret af disse symbolske, mytiske forestillinger. Der sker åbenbart en udvikling i hans eget forfatterskab. Men forstod jeg dig ret, så mener du, at man ikke behøver at gå hele vejen. Der findes stadig et objekt for en separat økonomisk teori.

Staf Callewaert: Ja, det er nok det, jeg mener, og at jeg savner den. Det bliver for meget amatørisme, hvis man ikke gør det.

Vi er jo på Lärarhögskolan. Her burde jo tales pædagogik. Denne afhandling er jo ingen afhandling i pædagogik, samtidig med at den naturligvis er en uhørt vigtig afhandling i pædagogik. Det er jo alt afhængigt af, hvordan man ser på disse sager.

Vi har ikke talt så meget om Durkheim og durkheimianerne, men en af de ting, som jeg studsede lidt over, er din milde forståen og positive måde at referere Durkheims måde at omgås med sociologi og pædagogik på som lærer dengang i den franske kontekst. Hvor du eksempelvis suggererer, at det generede ham, at han måtte snige sociologien ind som emne på universitet i forventningen om, at det var væsentligt for pædagogik. Det er jo faktisk ret interessant, at de havde den opfattelse dengang. Men mit indtryk er, at han slet ikke var generet. Altså, at du der tillægger ham en problematik, som ikke var hans. Der findes det mærkelige projekt, som lancerer, at det borgerlige samfund efter den franske revolution ikke duer, fordi det ikke hænger sammen og er ved at gå under. Det skal reddes. Det skal bl.a. gøres med den republikanske skole, men det betyder, at vi skal have gode lærere. Gode lærere er lærere, som kan sociologi. Hvad er dette? Det er et fuldstændigt rav-ruskende galt projekt, som ingen ko-hærens har, udover som ideologisk konstruktion, og så udleder

du meget elegant af dette i en fodnote, at det jo stadig i dag er på denne måde:

1. pædagogik som kunst.
2. pædagogik som praktisk teori.
3. pædagogik som videnskab.

Jeg synes, at dér er Durkheim en ideologisk bedstefar af den værste slags, og man kan ikke hænge en lille elegant løsning på pædagogikkens grundlagsproblemer op på den måde. Du er mistænksom overfor alle i alle lejre, og du piller og analyserer, mens det virker, som om du køber dette. Hvad beror det på?

Donald Broady: Det synes jeg helt enkelt er så anvendeligt, og det er ikke kun Durkheim, men det er en slags aristotelisk tradition at skelne mellem teoretisk og praktisk tænkning, hvor jeg synes, at Durkheims version er nyttig, især hans definition af pædagogik som praktisk teori, som vejleder handling og i dette tilfælde vejleder opdragerens eller lærerens handlen. Den praktiske teori siger altså, hvad man bør gøre, og hvordan verden bør være, men ikke hvorfor den er som den er. Det er vældig vigtigt, for når jeg vejleder studenter, vil de alle indledningsvis lave praktisk teori; de vil vide hvilken undervisningsmetode, der er bedst for at lære f.eks. engelsk. Det er en fungerende distinktion, helt enkelt: Distinktionen mellem pædagogik som kunst, som praktisk teori og som videnskab. Durkheim har lavet en usædvanligt klar og tydelig formulering af denne tredeling for selvfølgelig at motivere, at han selv bliver ved med det tredje element, dvs. videnskab. Og rigtignok ville han helst have stole, når der blev nogle ledige, i sociologi. Han har i et brev udtrykt sin utilfredshed med at blive betragtet som pædagog.

Staf Callewaert: Aha, det vidste jeg faktisk ikke.

Det, som egentlig fascinerer mig, er alt fra Auguste Comte, over Durkheim og fremover. Det er den mærkelige tro på, at man kan erstatte kirken med videnskaben, og at det er et pædagogisk program.

Donald Broady: Jeg synes, det er svært at være kritisk over for Durkheim, for han havde det ikke så let. (Latter.) Nej. I og for sig skal jeg sige, at jeg ingen sympati har for ham som person. Hans kone var vældig forstående, fortælles det; han var f.eks. aldrig nødt til at tale, udover under måltiderne og så videre. En sådan person har man ingen anledning til at hylde; men hvad jeg mener

er, at han sloges på så mange fronter, og jeg tror, at det er derfor, jeg ikke har behandlet ham kritisk; det virker lidt meningsløst. Det er så åbenbart, at han var ideolog. Han var en hovedaktør i dette store projekt, som har store ligheder med det svenske socialdemokratiske, ejendommeligt nok.

Staf Callewaert: Nej, ikke ejendommeligt nok. Det kommer derfra.

Donald Broady: Men at skabe skolen i stedet for religionen og at skabe en rationel, moderne samfundsorden med videnskaben i højsædet osv. Alt dette - det program, som kalder sig det republikanske, eller "Det nye Sorbonne", som han tilhører - var jo én front. Den anden front var den videnskabelige, hvor han var så omhyggelig med at støve disse her grænselinjer op, som skilte sociologien fra psykologien, fra filosofien, fra historievidenskaben og pædagogikken. Og for mig er det åbenbart, at han sloges på alle disse fronter. Man kan ikke få en konsistent teori ud af hans værk; han var jo en stridens mand.

Staf Callewaert: Jo, men det er vi helt enige om. Jeg synes stadig ikke man burde få lov at være på universitetet, i hvilket emne det end måtte være på human- og socialvidenskaberne, uden at have haft et seminar om hans metodebog, den dér lillebitte bog.⁷⁰ Det er helt sikkert.

Det slog mig, da jeg læste dine sider om det her, at de mange, delvist marxistiske, måder at påvise, at Durkheims sociologi også er en socialisationsteori, ikke spiller en central rolle for dig. På det punkt er Bourdieus teori, i hvert fald indtil for helt nylig, af en helt anden beskaffenhed. Denne tro på, at man skal reformere samfundet gennem skolen, og skolen gennem sociologien. Der findes jo grænser for, hvad man kan finde på. Den slags fælder går han ikke i. Men vi kunne måske afslutte med - som et sidste diskussionspunkt - at tale om et af de sidste kapitler i den sidste del, hvor du begynder også selv at aflægge bekendelsen.

Donald Broady: Nå, bekendelse. Ja, jeg tror, at det er det sidste; det er side 551.⁷¹

Staf Callewaert: Altså, jeg skal først sige det på én måde: Jeg synes, at du pludselig afviger for meget fra din egen metode og begynder

70. Durkheim, E. (1956): *Les règles de la méthode sociologique*. Presses Universitaires de France, Paris.

71. I 2. udgave af disputatsen fra 1991 er det p. 544.

at tale om selvrefleksion, og det er noget helt andet end sociologiens sociologi. Altså, du personaliserer det, men det kan man lade ligge; det er mere et metodespørgsmål. Men det, man kunne diskutere, er din påstand om, at Bourdieu, fremfor alt på det sidste, på en helt anden måde og på et nyt grundlag går ud og definerer et andet forhold mellem sin sociologi og en politisk stillingtagen i det franske politiske liv. En ondskabsfuld tolkning kunne være, at når han nu er blevet professor på Collège de France, så kryber socialdemokraten frem igen, og så begynder han at blande sig i alt. Frem til da var det ligesom tabubelagt, ikke på grund af disse opportunistiske overvejelser, men på grund af dybe epistemologiske indsigter osv. Men nu lader vi ondskabsfuldhederne ligge og er forstående og milde. Jeg ville have sagt, at jeg ikke selv synes, at han egentlig ændrer sig så meget, og at man derfor heller ikke behøver så mange mærkelige forklaringer - i den forstand, at den store forskel ikke er, at han definerer et *andet* forhold mellem sociologi og politisk stillingtagen, men at han offentligt tager politisk stilling, at han går ud. Forskellen er, at han går ud, men jeg kan ikke se, at der er en forskel mellem at definere det at bedrive sociologi og at tage politisk stilling. Jeg vil resumere positionen, helt på linje med hans egen teori, altså: "Jeg er også samfundsborgeren Bourdieu fra Béarn, tilfældigvis professor på Collège de France, hvad synes jeg om politik? Jo, at Mitterrand er god." Hvad er det værd? Præcis det, som det er værd, at nogen siger, at Mitterrand er god. Hvad har det med sociologi at gøre? Intet. Intet andet end at det er genstand for sociologiske forklaringer.

Donald Broady: Jeg mener, at det er et kraftigere brud, fordi man kan se en periodisering. I de første skrifter frem til ca. 1966 finder man mange politiske konsekvenser, og her er al denne talen om den rationelle pædagogik - som så mange som muligt lærte så meget som muligt af - og stillingtagen til nationalitetsspørgsmålene i Algeriet og alt dette. Siden kommer 15 år med politisk afholdenhed, hvor Bourdieu selv og alle hans medarbejdere og læredrenge afholder sig fra sådanne udtalelser - og så sker der pludselig noget nyt. Mit bidrag her er jo påstanden om, at det sker sent i efteråret 1981. Og til sagen hører, som du nævner, at Bourdieu en måned tidligere blev udnævnt til professor på Collège de France. Så det er jo klart, at der er et sammenfald i tiden. Men det er ikke kun det, at Bourdieu fra det tidspunkt har hengivet sig til politisk stillingtagen - lige nu er han i gang med at reformere de

franske læreplaner, han sidder i en stor komité, som beskæftiger sig med det, og han har lavet antiracistiske kampagner og alle mulige former for uddannelses- og kulturpolitik. Det er ikke kun det. Samtidig lancerer Bourdieu en slags *ny* definition af den intellektuelle. Jeg mener, at den er ny, men det er jo værd at diskutere. Det han siger er, at en intellektuel er en person, som dels har en position inde i et intellektuelt felt i egentlig forstand - som er videnskabsmand eller forfatter eller kunstner - og der har samlet både sin eventuelle prestige og sin kunnen osv., og som dels fra den position intervenserer i dagsaktuelle politiske spørgsmål; dette er en intellektuel. Det betyder, at en videnskabsmand, som kun sidder i sit kammer og laver undersøgelser, ikke er intellektuel. Det er heller ikke den publicist, som udelukkende skriver og fremfører synspunkter, men som ikke er egentligt forankret i et intellektuelt felt. Så kan man jo sige, at det passer overordentlig godt på ophavsmandens egen position at mene, at dét er en intellektuel position. Men det er jo også et forsøg på at føre denne diskussion, om hvad de intellektuelle og deres opgaver er, en smule fremad. Og standpunktet har også vældigt mange praktiske konsekvenser. Kredsen omkring Bourdieu har påbegyndt tidsskrifter og alt muligt, og på forskellige måder presser de vældigt hårdt på ad denne linje som en slags "De intellektuelles Internationale" i Vesteuropa, og ovenikøbet i Østeuropa, med samarbejdsprojekter, som skal holde stand mod økonomiens mænd, mod verdensmarkedets kræfter, mod publicisternes verden, massemedieindustrien osv. En slags forsvarskamp for forfattere, kunstnere og forskere. Så det ser jeg som et meget praktisk, politisk program. At jeg daterer starttidspunktet til efteråret 1981 hænger sammen med, at jeg fandt det første publicerede udtryk, nemlig et opråb fra 1981, som Foucault og Bourdieu skrev sammen for at forsvare oppositionen i Polen. Og vi må huske på, at i denne bog er det forfatterskabet, der er objektet, som undertitlen siger. Tror du ikke, der kan være et sådant brud - i hans publicerede tekster i det mindste?

Staf Callewaert: Jo, som du nu definerer det, er der et klart brud. Det jeg tænkte på er teksten om mandlig dominans, som igen ikke giver mig den mindste anledning til at se, at der findes en anden definition netop i hele denne delikate feminismes historie, fordi dér fortsætter Bourdieu med at analysere problemer i nogle bestemte termer: At du er for en vigtig og god sag, betyder ikke, at du har konstrueret dig et håndterbart, videnskabeligt objekt. Det er grundholdningen.

Nu vil jeg gerne afslutte min andel i denne øvelse, og så vil jeg bare afslutningsvis opsummere, at jeg synes, at dette er et stort arbejde og et vigtigt arbejde. Jeg er selv glad for, at det findes, og jeg vil få stor gavn af det. Og jeg har også lært en del af vor diskussion.

Jeg kan kun lykønske dig med dette arbejde, og afslutningsvis kun sige én ting, selvom det er ret paternalistisk: Kan du nu ikke arbejde med noget andet herefter?

(Latter og klapsalver)

Donald Broady: Ja, jeg skal takke dig Staf. Det har været så god en diskussion, at jeg har glemt, at vi har været flere end os to her i rummet, og det er udtryk for en god bedømmelse.

Ordstyrer: Inden vi afslutter denne disputation, vil jeg give alle jer, som sidder her, mulighed for at stille spørgsmål, hvis I har nogen.

J. P. Roos fra Helsingfors: Jeg vil stille dig det store spørgsmål: Hvorfor forekommer det at være så svært at tillemppe denne Bourdieu-socioanalyse til de nordiske lande? Er det lettere at skrive et mammutværk om selve forfatteren end at skrive en afhandling om det svenske uddannelsessystem eller universitetsfeltet?

Donald Broady: Mikael Palme og jeg havde gang i nogle højskolestudier, og det er klart, at der også kommer en bog om det. Men jeg ved ikke, om den egentlig er sværere at skrive, om du har ret. Desuden synes jeg, at I skal vide, at J. P. tilhører de folk i Norden, som har lavet flest empiriske undersøgelser, hvor Bourdieus redskaber anvendes til at undersøge menneskers livsstil, smag og livshistorie osv. Finland er nok et eksempel på, at de empiriske undersøgelser, som Bourdieu i en vis grad inspirerede til, har været nok så betydningsfulde som denne genre af "lærde kommentarer". Men det er sandt, at også i Sverige skal vi ændre på det i løbet af de nærmeste år.

Staf Callewaert: Jeg tror, at det er vældigt vigtigt at forstå, at hvis Bourdieu har ret, hvis teorien gælder, så går det ikke at anvende hans spørgeskemaer også i Stockholm. Det vil sige, at du skal ikke kun udføre hele det oversættelsesarbejde, som der i princippet er gjort her, for at forstå, hvad dette handler om. Du skal også omformulere alle dine måleinstrumenter, fordi det er usammenlignelige størrelser. Jeg skal give et eksempel: I

*Homo Academicus*⁷² kan man se, at der er en kæmpe forskel mellem juraprofessorerne og medicinprofessorerne i Paris. 0,2% af medicinprofessorerne og 2,4% af juraprofessorerne er skilt fra deres koner. Det viser sig at være en uhørt vigtig forskel. Forsøg at gøre det i Stockholm. Det er absurd. Hvad betyder det, at analysen, som præsenteres i *Homo Academicus*, lægger to transparenter over hinanden, fakultetstransparenten og en transparent efter en social dimension? Det er jo bare det, at i Stockholm er du en støtte for samfundet, selv om du er skilt, bare du er læge. I Frankrig er de stadig så gammeldags - i hvert fald på det område - at du er ude af "spillet" som samfundsstøtte, hvis du lader dig skille. Men i begge tilfælde handler det om at være en samfundsstøtte.

J. P. Roos fra Helsingfors: ... den kulturelle kapital ...

Donald Broady: Ja, præcis. Det eneste jeg har gjort i denne bog er vel egentlig det, som står mellem side 302 og 307,⁷³ hvor jeg skriver et advarende ord om at kopiere Bourdieus metoder, om at overføre hans resultater eller til og med hans begreber, ubearbejdet. Det handler i stedet om, hvad vi kan gøre i Sverige. "Hvad gør Bourdieu?" er det første spørgsmål, og det jeg i hovedsagen behandler i denne bog; og siden bruger jeg fem sider på at stille spørgsmålene vedrørende, hvad vi kan gøre i Sverige. Så jeg tror Staf har ret. Det er ikke bare at åbne et importfirma.

Staf Callewaert: Der er også den simple forklaring, at stadig udfører, jeg ved ikke, om det er 60%, 70%, 80% eller 90% af samfundsvidenskaben udredningsarbejde, som ikke har nogen videnskabelig relevans, og det er uhørt svært at snige sig ind med seriøse videnskabelige teorier i dét felt.

72. Bourdieu, P. (1984): *Homo Academicus*. Édition de Minuit, Paris.

73. I 2. udgave af disputatsen fra 1991 er det pp. 298-303.